

Įžanga

Tęstinio leidinio *Dailės istorijos studijos* ketvirtasis tomas *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje* pristato straipsnius, parengtus pagal 2008 m. gruodžio 4–5 d. Vilniuje vykusios tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimus. Konferenciją organizavo Kultūros, filosofijos ir meno institutas (nuo 2010 m. sausio – Lietuvos kultūros tyrimų institutas).

Leidinyje pateikiami Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos mokslininkų tyrimai supažindina skaitytoją su šiose šalyse vykdomomis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros studijomis, atskleidžia giminingų humanitarinių disciplinų (dailėtyros, literatūrologijos, istorijos) naujausias patirtis nagrinėjant ir interpretuojant LDK kultūros paveldą. Publikuojami straipsniai skirti LDK vizualiosios ir žodžio kultūros reiškinių analizei. Nagrinėjant plastinių ir žodinių vaizdų funkcionavimą, parodomi jų paskirties bei reikšmės ryšiai, sąlygoti visuomeninės kultūros prigimties. Tiriama, kaip kultūroje reprezentuotos socialinės tapatybės, kaip plastiniais ir literatūriniais vaizdais reikštas visuomenės grupių statusas, religinės, etinės ir kultūrinės vertybės, kaip užsakovų ir kuriančiųjų socialinė patirtis sąlygojo kultūros reiškinius.

Didžioji dalis straipsnių pagrįsti LDK kultūros reiškinių ir procesų analize, keli jų aptaria už šio regiono ribų sukurtus, bet su jo kultūra susijusius atvejus. Pavyzdžiui, tiriamos LDK didikų statybos XVIII a. Voluinėje, kuri iki Liublino unijos priklausė LDK, o po jos atiteko Lenkijos Karalystei, tačiau išliko LDK giminių paveldimų dvarų vieta, taigi ir jų kultūrinės veiklos regionu. Analizuojant įvairius LDK geografinius, pirmiausia Lenkijos Karalystės, kontekstus, ne vien atskleidžiamas LDK

kultūros savitumas, bet ir ryškinamas jos ryšys su bendrąja Abiejų Tautų Respublikos kultūros raida. Ankstyviausi iš straipsniuose tiriamų – XV a. kūriniai, o vėlyviausi atskleidžia LDK vaizdų ir vaizdinių tradiciją XIX a. Taip pat aptariami istorinių lūžių – Apšvietos epochos, valstybės padalijimų laikotarpio – meno reiškiniai.

Panoraminius Lietuvos istorijos vaizdus perteikia istoriografiniai pasakojimai, kuriems skirta keletas straipsnių rinkinio tekstų. Renesanso epochai būdingą heroizuotą kariaujančios LDK istorijos paveikslą atskleidžia Krzysztofo Obremskio straipsnis. Autorius gilinasi į Motiejaus Strykovskio eiliuotos kronikos *Apie šlovingos lietuvių, žemaičių ir rusėnų tautos pradžia...* retoriką, pirmą kartą istoriografijoje išsamiai įvertindamas šio teksto vizualizavimo ypatumus. Sławomiras Baczewskis analizuoja Lenkijoje kūręsio ir su Strykovskiu polemizavusio Baltramiejaus Paprockio istoriografinius-genealoginius tekstus ir aiškina Paprockiui būdingų negatyvių LDK bajoriškos visuomenės vertinimų priežastis. Marcino Bauerio straipsnis skirtas LDK memuarams ir dienoraščiams, nušviečiantiems XVII a. vidurio Maskvos karo realijas. Straipsnio autorius parodo, kaip aptariamų memuarų turinį lėmė jų autorių socialinė padėtis ir patirtis.

Baroko proginės literatūros kūriniai – Mariolos Jarczykows ir Annos Nowickos-Struskos tyrimų tema. Straipsnių autorės atskleidžia platinės ir verbalinės informacijos integralumą LDK diduomenę aukštinačiose panegirikose. Mariola Jarczykowa pirmą kartą atkreipia dėmesį į proginės architektūros ir dailės aprašymus XVII a. pirmos pusės LDK laidotuvių pamoksluose, analizuoja architektūros ir dailės objektą kaip literatūrinio teksto motyvą ir šaltinį. Anna Nowicka-Struska nurodo XVII a. embleminei kūrybai būdingą grafinio vaizdo ir literatūrinio teksto ryšį. Jų kolega literatūros istorikas Michałas Kuranas, pirmą kartą LDK kultūros tyrimų istoriografijoje apžvelgia ir susistemina vienam veikiausių XVII a. pirmos pusės LDK knygų rėmėjų – Vilniaus vaivada Jonušui Skuminui-Tiškevičiui ir jo šeimai – skirtus ir jo užsakytus įvairių literatūros žanrų kūrinius, tarp jų ir panegirikas, taip pat aptaria jų vizualinę raišką. Šios grupės autorių tekstai gilina emblemینio mąstymo sklaidos LDK kultūroje pažinimą, ryškina socialinio užsakymo įtaką literatūrai, atskleidžia didikus šlovinančių vaizdinių kilmę ir raišką.

Keletas mokslininkų gvildena religinio-didaktinio pobūdžio tekstus, išryškindami LDK visuomenės mentaliteto ypatumus, atskleiddami žmonių baimes, taip pat mąstymą ir elgesį formavusias etines ir luomines vertybes. Jolita Sarcevičienė pristato rašytiniuose šaltiniuose išskylančius pragaro vaizdinius ir jų socialinį sąlygotumą, Mikas Vaicekauskas – Baroko „mirimo meno“ literatūros tradiciją XIX a. Su šių autorių tektais siejasi ir Viktorijos Vaitkevičiūtės tyrinėjimas, skirtas barokiniam pamokslui, daugiausia iškilmingoms didikų laidotuvių kalboms – žodinių vaizdų rinkiniams, perteikiantiems visuomenei būdingas dorybės ir mirties sampratas.

Lietuvos dailėtyros tyrimus atstovaujanti Tojana Račiūnaitė, analizuodama Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Jono Kazimiero Vazos ir Liudvikos Marijos Gonzagos dukters Marijos Onos Teresės portretą, atskleidžia Lietuvos meninės kultūros istoriografijoje beveik visiškai netyrinėtą vaiko vaizdinį. Autorė parodo, kaip, taikant tradicines vaizdavimo schemas, konstruojamas vaiko atvaizdas, kaip jį lemia bendrosios socialinės, kultūrinės, religinės užsakovų intencijos.

Grupė straipsnių skirti įvairių LDK religinių bendruomenių užsakytiems ir joms skirtiems dailės kūriniams. Volodymyro Aleksandrovyčiaus, Aleksandro Jaroševičiaus, Jurijaus Piskuno straipsniuose analizuojama XV–XIX a. LDK ikonų tapyba, nurodomi jų ikonografijos šaltiniai ir aptariamas jų funkcionavimas unitų bei stačiatikių bendruomenėse. Dorota Wereda nagrinėja unitų hierarchų organizuotas iškilmes, jų inicijuotas šventovių ir rezidencijų statybas, pateikia naujų duomenų apie unitų vyskupų kasdienį gyvenimą. Autorė iškelia aikštėn unitų socialinio statuso savitumą, jų dailės ir architektūros užsakymų propagandinę reikšmę ir katalikiškos reprezentacijos pavyzdžių įtaką.

Leidinyje pristatomas ir įvairių formų LDK katalikiškasis paveldas. Maria Kalamajska-Saeed analizuoja stebuklingus paveikslus garsinančių leidinių ir jų iliustracijų informaciją, atskleidžia sakralinių kūrinių recepcijos visuomenėje ypatumus. Dorota Piramidowicz remdamasi rašytiniais ir ikonografiniais šaltiniais rekonstruoja Biarozos kartūzų vienuolyno ansamblio raidą ir su jo fundatoriumi susijusius motyvus. Marcino Zglińskio tyrimas pasižymi tarpdalykiniu požiūriu: mokslininkas nagrinėja

tariamųjų žydų ritualinių žudynių aukų įamžinimą ir sakralizavimą LDK kultūroje. Autorius aiškina tariamųjų aukų paminklų atsiradimo, plitimo katalikų ir stačiatikių bendruomenėse priežastis, atskleidžia paminklų užsakovų religinių ir reprezentacinių intencijų reikšmę.

Taip pat pristatomi ir įvairių formų pasaulietinės, daugiausia aristokratų dvaro kultūros reiškiniai. Hanna Osiecka-Samsonowicz, remdamasi Vilniaus vaivados, LDK lauko etmono Mykolo Kazimiero Radvilos pasiuntinybės į Romą aprašymais rekonstruoja didiko kelionės kasdienybę ir jų ceremonialus. Radvilų iškilmių ir jiems skirtos bei su jais susijusios kūrybos temą pratęsia Barbaros Judkowiak straipsnis, skirtas Pranciškos Uršulės Višnioveckytės-Radvilienės dramoms, jų vaizdinių genezei ir propagandinei reikšmei, taip pat Filipo Wolańskio straipsnis, aptariantis XVIII a. Radvilų laidotuvių iškilmes. Anna Oleńska, remdamasi rašytiniais ir ikonografiniais šaltiniais, rekonstruoja kelių XVIII a. LDK didikų rezidencijų statybos ir funkcionavimo istoriją. Andrzejus Józefas Baranowski apžvelgia LDK giminių architektūros paveldą Voluinėje.

Keli straipsniai skirti palyginti mažai tyrinėtai miestų daili – Aistė Paliušytė gilinasi į Kauno miestiečių dailės poreikius ir rinkinius, Zbigniewas Michalskis, nagrinėdamas Tado Kosciuškos atvaizdų recepciją ir funkcionavimą Krokuvos miestiečių bendruomenėje, aiškina XVIII–XIX a. sandūros dailės ikonografijos pokyčių socialines priežastis.

Dailės istorijos studijų ketvirtajame tome publikuojami straipsniai ne tik atkreipia dėmesį į iki šiol netyrinėtus LDK kultūros reiškinius, bet ir atskleidžia jų socialinį sąlygotumą bei reprezentatyvumą. Didelė dalis autorių akcentuoja vizualines socialinių tapatumų reprezentacijas ir išryškina vizualizavimo tendencijas LDK kultūroje. Tad šie tekstai gali būti vertingi ne tik tolimesnėms LDK visuomenės istorijos, bet ir šio regiono vizualiosios kultūros studijoms.

Aistė Paliušytė